

Datum van
inontvangstneming

:

07/09/2021

Zaak C-347/21**Verzoek om een prejudiciële beslissing****Datum van indiening:**

4 juni 2021

Verwijzende rechter:

Spetsializiran nakazatelen sad (Bulgarije)

Datum van de verwijzingsbeslissing:

3 juni 2021

Beklaagde:

DD

Andere partij in de procedure:

Spetsializirana prokuratura

BESLISSING

[...] [niet vertaald]

- 1 De verwijzende rechter ondervindt moeilijkheden bij de beoordeling van de precieze inhoud van het arrest van 13 februari 2020 in zaak C-688/18, EU:C:2020:94, met betrekking tot de wijze waarop een fout als gevolg van schending van het recht van de beklagde om persoonlijk aanwezig te zijn in de strafprocedure moet worden hersteld, en in het bijzonder of in aanwezigheid van de beklagde extra onderzoeksmaatregelen moeten worden uitgevoerd of onderzoeksmaatregelen moeten worden herhaald. Voorts [kan de rechter niet met zekerheid vaststellen] of deze juridische oplossing ook kan worden toegepast indien het recht van de beklagde op verdediging door een advocaat is geschonden.

Om deze reden moet het Hof van Justitie van de Europese Unie (hierna: „Hof”) om een prejudiciële beslissing worden verzocht.

Feiten

- 2 DD werd ervan beschuldigd dat hij samen met vier andere personen lid is van een criminele organisatie die tot doel heeft zich te verrijken door onderdanen van derde landen (Bangladesh en Irak) illegaal binnen te smokkelen in Bulgarije, op onrechtmatige wijze te helpen bij hun binnenkomst en in het kader daarvan steekpenningen aan te nemen en te betalen, en waarbij ambtenaren zijn betrokken, aangezien drie van de beklaagden, waaronder DD, beambte bij de „Granichna politzia” (grenspolitie) op de luchthaven Sofia zijn, hetgeen strafbaar is gesteld bij artikel 321, lid 3, punt 2, juncto lid 2, van de Nakazatelen kodeks (Bulgaars wetboek van strafrecht; hierna: „NK”). Tevens wordt hem verweten dat hij, om een financieel voordeel te verkrijgen, bepaalde personen – te weten MM en RB – heeft geholpen bij hun illegale binnenkomst, hetgeen strafbaar is gesteld bij artikel 281, lid 2, NK.
- 3 Beklaagde DD en zijn raadsman, advocaat VV, zijn verschenen op de terechtzitting van 15 oktober 2020, tijdens welke enkele getuigen werden verhoord, waaronder anonieme getuige nr. 263. Advocaat VV had de mogelijkheid om de getuigen ondervragen. Wegens het gevorderde uur werd het verhoor van de getuigen uitgesteld – tot 30 november 2020 –.
- 4 Op 27 november 2020 heeft advocaat VV een verzoek tot uitstel ingediend, waarin hij aangaf dat hij nog niet was genezen van de coronavirusziekte.
- 5 Op de terechtzitting van 30 november 2020 heeft beklaagde DD verzocht de zaak uit te stellen, omdat zijn advocaat afwezig was. Desondanks heeft de verwijzende rechter de zaak in behandeling genomen en het verhoor van getuige nr. 263 voortgezet.

De verwijzende rechter erkende dat dit schending opleverde van het recht van beklaagde DD op vertegenwoordiging door een advocaat en van het recht van advocaat VV om het proces bij te wonen en daaraan deel te nemen. De verwijzende rechter was niettemin van oordeel dat het getuigenverhoor moest worden voortgezet, voor zover de andere partijen de gelegenheid werd geboden hem te ondervragen. Tevens verduidelijkte de verwijzende rechter dat de getuige zou worden uitgenodigd voor de daaropvolgende terechtzitting, zodat advocaat VV hem zou kunnen ondervragen. De verwijzende rechter ging ervan uit dat hij daarmee het nadelige gevolg van het op 30 november 2020 in afwezigheid van advocaat VV plaatsgevonden verhoor had weggenomen. Hij beriep zich op het arrest van het Hof in zaak C-688/18.

Het verhoor van getuige nr. 263 werd voortgezet, waarbij de aanwezige partijen hun vragen stelden. Een afschrift van het proces-verbaal is toegezonden aan advocaat VV. De datum van de volgende terechtzitting werd vastgesteld op 18 december 2020.

- 6 Op 4 december 2020 heeft advocaat VV een kopie van een doktersattest overgelegd, waaruit bleek dat hij niet in staat was om te verschijnen op de terechtzitting van 30 november 2020.
- 7 Op 10 december 2020 heeft advocaat VV een document overgelegd waarin werd bevestigd dat beklaagde DD aan de coronavirusziekte leed. Hij diende een verzoek tot uitstel in.

Op 15 december 2020 heeft advocaat BB een document overgelegd waaruit bleek dat hij nog andere gezondheidsproblemen had, alsmede een extra document betreffende de ziekte van beklaagde DD. Hij diende een verzoek tot uitstel in.

- 8 Desondanks heeft de terechtzitting op 18 december 2020 plaatsgevonden. De verwijzende rechter heeft er opnieuw op gewezen dat de verschenen getuige YAR moest worden verhoord en dat advocaat VV en beklaagde DD de gelegenheid zouden krijgen om hem op de volgende terechtzitting te ondervragen. De verwijzende rechter beriep zich wederom op het arrest van het Hof in zaak C-688/18.

De andere advocaten hebben kennis genomen van deze rechterlijke beslissing, die zij openlijk hebben bekritiseerd.

Getuige YAR werd verhoord. Afschriften van het proces-verbaal zijn toegezonden aan beklaagde DD en advocaat VV.

- 9 De volgende terechtzitting vond plaats op 11 januari 2021. Beklaagde DD en advocaat VV zijn op deze terechtzitting verschenen.

Advocaat VV laakte de beslissing van de verwijzende rechter om de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 te laten plaatsvinden en voerde aan dat de rechten van de verdediging waren geschonden. De verwijzende rechter heeft het Unierecht en met name het arrest van het Hof in zaak C-688/18 onjuist uitgelegd. Voorts heeft dat arrest betrekking op de afwezigheid van de beklaagde, maar niet op de afwezigheid van diens raadsman. Bovendien ziet het op een nationale regeling volgens welke de zaak in afwezigheid van de beklaagde en zijn advocaat kan worden behandeld, terwijl de Bulgaarse rechtsorde dat verbiedt. Verder legt de richtlijn minimumnormen vast, terwijl de nationale norm in sterkere waarborgen voorziet.

In antwoord op deze bezwaren heeft de verwijzende rechter geoordeeld dat het inderdaad onduidelijk is of de in het arrest van het Hof in zaak C-688/18 geformuleerde regelingen ter bescherming van het recht van de beklaagde om persoonlijk aanwezig te zijn, ook van toepassing zijn met betrekking tot de advocaat. Hij wees erop dat het recht van beklaagde DD en advocaat VV om persoonlijk aanwezig te zijn bij de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 was geschonden en deze schending kon naar zijn oordeel worden verholpen door een aanvullend getuigenverhoor te houden. Hij is het niet

eens met de stelling van de verdediging dat het nationale recht een hoger niveau van bescherming biedt en de toepassing van het Unierecht daarom is uitgesloten.

De verwijzende rechter oordeelde dat een aanvullend verhoor van getuige nr. 263 en getuige YAR diende plaats te vinden in aanwezigheid van advocaat VV en beklaagde DD, en dat daarna moest worden vastgesteld of en in hoeverre de schending verholpen was.

- 10 Ter terechtzitting van 22 februari 2021 werden beide getuigen verhoord. Zowel beklaagde DD als advocaat VV waren persoonlijk aanwezig en konden hen ondervragen.

Beklaagde DD heeft geen vragen gesteld, terwijl advocaat VV alleen getuige YAR heeft ondervraagd. Hij gaf uitdrukkelijk aan dat hij geen vragen had voor anonieme getuige nr. 263.

Na deze verklaring is het verhoor van getuige nr. 263 voortgezet met de voorlezing van de verklaringen die hij in de fase van het vooronderzoek had afgelegd. De andere partijen en de rechter hebben hem ondervraagd, maar beklaagde DD en advocaat VV deden dat niet. Zij gaven allebei aan geen vragen te hebben.

- 11 Op deze terechtzitting heeft de verwijzende rechter opnieuw gevraagd of advocaat VV de schending van het recht om persoonlijk aanwezig te zijn (zijn recht en dat van de beklaagde), die zich tijdens de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 had voorgedaan, hersteld achtte door de verhoren van getuige YAR en getuige nr. 263.

Advocaat VV bleef bij zijn standpunt dat de schending niet was verholpen, aangezien een onrechtmatige proceshandeling geen rechtmatige gevolgen kan hebben. Volgens hem kunnen bruikbare bewijzen alleen worden vergaard indien alle partijen aanwezig zijn. Daarom kan deze schending alleen worden verholpen door de verhoren van getuige nr. 263 en getuige YAR te herhalen met betrekking tot de vragen die tijdens de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 waren gesteld.

- 12 De verwijzende rechter heeft verklaard dat hij, gelet op de complexiteit van deze vraag, daarover later uitspraak zou doen. Aangezien hij van oordeel was dat hij alleen geen voldoende overtuigend antwoord kon geven, heeft hij het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing over deze vraag.

- 13 Unierecht

Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden

en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PB 2013, L 294, blz. 1; hierna: „richtlijn 2013/48”).

Richtlijn (EU) 2016/343 van het Europees Parlement en de Raad van 9 maart 2016 betreffende de versterking van bepaalde aspecten van het vermoeden van onschuld en van het recht om in strafprocedures bij de terechtzitting aanwezig te zijn (PB 2016, L 65, blz. 1; hierna: „richtlijn 2016/343”).

Arrest van het Hof van 13 februari 2020 in zaak C-688/18, EU:C:2020:94.

Nationaal recht

- 14 Artikel 55 van de Nakazatelno protsesualen kodeks (Bulgaars wetboek van strafvordering; hierna: „NPK”) bepaalt:

„De beklaagde heeft het recht om: [...] aan de strafprocedure deel te nemen [...] een raadsman te hebben”.

Artikel 99 NPK bepaalt:

„De raadsman heeft het recht om: [...] aan de strafprocedure deel te nemen”.

Artikel 271, lid 2, NPK bepaalt:

„De hoorzitting voor de rechtbank moet worden uitgesteld wanneer volgende personen niet verschijnen:

[...]

2. de beklaagde [...]

3. de raadsman [...]”

De zaak kan alleen in afwezigheid van de beklaagde worden behandeld wanneer deze onvindbaar is of met kennis van zaken zijn toestemming heeft gegeven (artikel 269, lid 3, NPK). Indien de zaak in afwezigheid van de beklaagde wordt behandeld, dient de beklaagde te worden verdedigd door een raadsman (artikel 94, lid 1, punt 8, NPK).

Deze bepalingen van nationaal recht zijn van toepassing op de gehele gerechtelijke procedure en niet alleen op een afzonderlijke terechtzitting.

- 15 Naar nationaal recht levert bewijsgaring (in casu: getuigenverhoor) in afwezigheid van de beklaagde en zijn advocaat schending op van het recht van beklaagde om persoonlijk aanwezig te zijn en van zijn recht op een advocaat.

- 16 Het staat vast dat deze procedurefout alleen kan worden hersteld door deze getuigen opnieuw uit te nodigen en de beklaagde en zijn advocaat in de gelegenheid te stellen de getuigen te ondervragen.

In het nationale recht is evenwel niet uitdrukkelijk bepaald welk karakter dat nieuwe getuigenverhoor heeft, en met name of het een aanvullend verhoor betreft, dan wel een verhoor dat wordt herhaald.

Bij een aanvullend verhoor blijven de verklaringen die deze getuigen in afwezigheid van de beklaagde en zijn raadsman hebben afgelegd, relevant. De verklaringen zijn immers afgelegd in antwoord op de vragen van de andere aanwezige partijen. Bij een nieuw verhoor van die getuigen zijn de eerder afwezige beklaagde en raadsman aanwezig en kunnen zij hun vragen stellen. Derhalve kunnen het recht om persoonlijk aanwezig te zijn en het recht op verdediging door een advocaat ten volle worden uitgeoefend.

Indien een verhoor wordt herhaald, zijn de verklaringen die de getuigen in afwezigheid van de beklaagde en zijn raadsman hebben afgelegd, niet langer relevant. De verklaringen werden immers in afwezigheid van de beklaagde en zijn raadsman afgelegd. Bij een nieuw verhoor van de getuigen moeten niet alleen de eerder afwezige beklaagde en raadsman hun vragen stellen, maar moeten ook de andere partijen hun vragen opnieuw stellen, ongeacht dat zij bij het vorige verhoor aanwezig waren.

- 17 De vraag of een aanvullend verhoor moet plaatsvinden dan wel of het verhoor moet worden herhaald, is weliswaar niet uitdrukkelijk geregeld in het nationale recht, maar het bevat aanwijzingen dat een aanvullend verhoor ruimschoots volstaat.

Artikel 348, lid 3, punt 1, NPK luidt:

„Een inbreuk op de procedureregels is wezenlijk wanneer:

1. deze inbreuk heeft geleid tot een beperking van de procedurele rechten van de partijen en niet is verholpen”.

Wanneer ervan wordt uitgegaan dat het om een verhoor gaat dat wordt herhaald, verliest het oorspronkelijke verhoor zijn juridische betekenis. Daarom mag het door de rechter niet in aanmerking worden genomen bij zijn uitspraak. Dat verhoor, dat geen juridische betekenis heeft, leidt dus niet tot enige beperking van de procedurele rechten van de partijen.

Wanneer ervan wordt uitgegaan dat het om een aanvullend verhoor gaat, behoudt het eerste verhoor zijn juridische betekenis. Dat heeft plaatsgevonden in afwezigheid van de beklaagde en zijn raadsman en heeft dientengevolge geleid tot een beperking van hun procedurele rechten. Door dezelfde getuigen opnieuw te verhoren, waarbij de beklaagde en zijn advocaat de getuigen kunnen ondervragen, wordt de inbreuk op de procedureregels verholpen.

In dat opzicht is artikel 348, lid 3, punt 1, NPK, wat de feiten van het hoofdgeding betreft, alleen van toepassing op een aanvullend verhoor en niet op een verhoor dat wordt herhaald. Deze bepaling verlangt een bepaalde kwaliteit van het nieuwe verhoor van dezelfde getuigen, erin bestaande dat aan de beklaagde en zijn advocaat, die niet aanwezig waren bij het vorige verhoor, ten volle de gelegenheid wordt geboden om de getuigen te ondervragen. Indien dit het geval is, is de eerdere inbreuk verholpen.

Prejudiciële vragen

Wordt het recht van de beklaagde om persoonlijk aanwezig te zijn, overeenkomstig artikel 8, lid 1, junctis artikel 10, lid 1, en overweging 44 van richtlijn 2016/343, geëerbiedigd wanneer een getuige in afwezigheid van de beklaagde werd verhoord tijdens een afzonderlijke terechtzitting, maar de beklaagde tijdens de daaropvolgende terechtzitting de mogelijkheid had deze getuige te ondervragen, doch verklaarde geen vragen te hebben, of wordt het recht om persoonlijk aanwezig te zijn slechts geëerbiedigd indien dat verhoor in zijn geheel wordt herhaald, met inbegrip van de vragen van de bij het eerste verhoor aanwezige andere partijen?

Wordt het recht op verdediging door een advocaat, overeenkomstig artikel 3, lid 1, juncto artikel 12, lid 1, van richtlijn 2013/48 geëerbiedigd wanneer twee getuigen in afwezigheid van de advocaat werden verhoord tijdens twee afzonderlijke terechtzittingen, maar deze tijdens de daaropvolgende terechtzitting de mogelijkheid had beide getuigen te ondervragen, of wordt het recht op verdediging door een advocaat slechts geëerbiedigd indien beide verhoren, met inbegrip van de vragen die door de andere partijen tijdens het eerste verhoor zijn gesteld, in hun geheel worden herhaald en de op beide vorige terechtzittingen afwezige advocaat de gelegenheid krijgt zijn vragen te stellen?

Motivering van de verwijzing

18 Eerste vraag:

Het Hof heeft in de punten 47 en 48 van zijn arrest in zaak C-688/18, EU:2020:94, vastgesteld dat er geen sprake is van schending van het recht van de beklaagde om persoonlijk aanwezig te zijn, wanneer deze bij een terechtzitting afwezig was, maar de in zijn afwezigheid verrichte handelingen daarna in zijn aanwezigheid worden herhaald.

In dit verband is het echter niet duidelijk welke betekenis het Hof toekent aan het vereiste dat deze handelingen worden herhaald. Meer in het bijzonder, of het verhoor in zijn geheel moet worden overgedaan (dat wil zeggen dat de partijen die eerder aanwezig waren en hun vragen reeds hebben gesteld, thans nogmaals dezelfde vragen stellen en dat daarna de eerder afwezige beklaagde zijn vragen kan stellen), dan wel of het verhoor enkel ten behoeve van de bescherming van de

rechten van de afwezige beklagde moet worden herhaald (dat wil zeggen dat de eerder afwezige beklagde de gelegenheid krijgt om zijn vragen te stellen).

Enerzijds spreekt het Hof in punt 47 van een „aanvullend getuigenverhoor” („further examination”, „l’audition supplémentaire”), wat erop wijst dat het eerdere verhoor relevant blijft.

Anderzijds maakt het Hof in punt 48 gewag van „[handelingen die [...] zijn] herhaald” („has had repeated [...] the steps”, „la réitération”), hetgeen doet vermoeden dat het eerdere verhoor niet langer relevant is.

Voorts oordeelt het Hof in het dictum: „deze handelingen heeft herhaald, met name door een aanvullend verhoor van een getuige” („to repeat those steps, in particular by conducting a further examination”, „a réitérer lesdits actes, notamment en procédant à l’audition supplémentaire”). Het Hof legt dus duidelijk een verband tussen de herhaling en het aanvullend verhoor. Het blijft evenwel onduidelijk welke betekenis het Hof toekent aan de gebruikte begrippen, aangezien volgens de nationale juridische terminologie „herhaald verhoor” en „aanvullend verhoor” verschillende en onverenigbare begrippen zijn.

- 19 Derhalve strekt de eerste vraag ertoe te vernemen of het volgens artikel 10, lid 1, van richtlijn 2016/343 volstaat om een „aanvullend verhoor” te houden, dan wel of „het verhoor moet worden herhaald” (zie hierboven punt 16) om te kunnen aannemen dat de schending van het recht van de beklagde krachtens artikel 8, lid 1, van richtlijn 2016/343 om bij de terechtzitting persoonlijk aanwezig te zijn, effectief is verholpen.
- 20 Verwezen moet worden naar overweging 44 van richtlijn 2016/343, waarin de inhoud van het vereiste van „passende en doeltreffende voorzieningen in rechte” inhoudelijk wordt gepreciseerd.

Moet „passende en doeltreffende voorzieningen in rechte” aldus worden opgevat dat de bij de vorige terechtzitting afwezige beklagde de gelegenheid moet krijgen zijn vragen te stellen, of moeten alle partijen, met inbegrip van die welke op de vorige terechtzitting aanwezig waren, daartoe de gelegenheid krijgen?

Meer in het bijzonder: hebben deze voorzieningen in rechte alleen betrekking op de gevolgen voor de rechtssfeer van de beklagde, wiens recht om persoonlijk aanwezig te zijn is geschonden, aangezien alleen hij „in dezelfde positie [moet] worden gebracht als die waarin [hij zou] hebben verkeerd indien de schending niet had plaatsgevonden” (overweging 44)? Of zien zij ook op de gevolgen voor de rechtssfeer van de andere partijen, wier recht om persoonlijk aanwezig te zijn niet is geschonden?

- 21 Ter verduidelijking: wanneer een „aanvullend verhoor” wordt gehouden (zie hierboven punt 16), kunnen de andere partijen die bij de vorige terechtzitting aanwezig waren, ook vragen stellen, maar dat zijn nieuwe vragen en geen reeds gestelde vragen die worden herhaald. Deze nieuwe vragen vormen de uitdrukking

van hun recht om aan het proces deel te nemen en zijn geen uitdrukking van „passende en doeltreffende voorzieningen in rechte” tegen schending van dat recht.

Nadat advocaat VV in het hoofdgeding zijn ondervraging van getuige nr. 263 had beëindigd en beklaagde DD had verklaard dat hij geen vragen had, hebben de andere partijen talrijke nieuwe vragen aan de getuige gesteld, die verband hielden met het normale verloop van het proces, namelijk de voorlezing van de verklaringen van getuige nr. 263 tijdens het vooronderzoek (zie hierboven punt 10). De oplossing volgens welke een „aanvullend verhoor” een doeltreffende voorziening in rechte vormt, sluit de mogelijkheid voor de andere partijen om nieuwe aanvullende vragen aan de getuigen te stellen, niet uit.

22 Tweede vraag:

De tweede vraag is gelijkkluidend aan de eerste vraag, maar heeft betrekking op het recht op toegang tot een advocaat, overeenkomstig artikel 3, lid 1, van richtlijn 2013/48. Het staat buiten kijf dat dit recht in het hoofdgeding is geschonden, aangezien de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 (toen beide getuigen werden verhoord) hebben plaatsgevonden in afwezigheid van advocaat VV, waardoor het recht van beklaagde DD op verdediging door een advocaat niet is uitgeoefend.

Derhalve rijst de vraag naar de aard van de doeltreffende voorziening in rechte overeenkomstig artikel 12 van richtlijn 2013/48, namelijk of een „aanvullend verhoor” dan wel een „herhaald verhoor” van beide getuigen moet plaatsvinden (zie hierboven punt 16).

Het is met name de vraag of het ter waarborging van het recht van beklaagde DD op verdediging door advocaat VV volstond dat deze op de nieuwe terechtzitting van 22 februari 2021 de mogelijkheid had om beide getuigen te ondervragen, dan wel of het nodig was dat op de nieuwe terechtzitting naast zijn ondervraging van de getuigen, de andere partijen (de overige vier beklaagden en hun advocaten) alle vragen herhaalden die zij reeds op de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 hadden gesteld.

Al het voorgaande is ook van toepassing op deze vraag.

23 Nut van het antwoord van het Hof

De bezwaren van advocaat VV mogen niet buiten beschouwing worden gelaten. Het arrest van het Hof in zaak C-688/18 kan namelijk op verschillende wijzen worden uitgelegd en heeft enkel betrekking op het recht van de beklaagde om persoonlijk aanwezig te zijn, maar niet op het recht van zijn advocaat om deel te nemen aan het proces.

Zodra het Hof de vragen van de verwijzende rechter heeft beantwoord, zal het voor hem duidelijk zijn of hij de schending [van de rechten] van beklaagde DD en

zijn advocaat VV om bij de strafprocedure aanwezig te zijn en op passende wijze daaraan deel te nemen, met zijn proceshandelingen van 22 februari 2021 in het hoofdgeding naar behoren heeft hersteld, dan wel of integendeel de bescherming van hun rechten een nieuw verhoor van beide getuigen vergt, waarbij de vragen die de andere partijen tijdens de terechtzittingen van 30 november 2020 en 18 december 2020 hebben gesteld, opnieuw moeten worden gesteld.

[...] [niet vertaald]